

Att komma ut som människa

Om politikernas läsningar av Gunnar Ekelöf under valhösten 2010

Peter Henning

Rather human than politician? Appropriations of Gunnar Ekelöf during the Swedish general election of 2010

In the extensive media coverage of the general election in 2010, one feature made a particularly lasting impression. Swedish Radio invited seven prominent members of parliament, each prompted to read and reflect upon modernist Gunnar Ekelöf's 1941 poem "En värld är varje människa". In an attempt to examine a key aspect of the mutual relation between literature and politics, this article analyses the show and its reception in media, identifying the dichotomization of politics and literature as a central characteristic. Literature – both from a consumer's and a producer's perspective – is depicted as independent from, and in every way contrasting, everyday political life. I will thus argue that while Ekelöf isn't appropriated ideologically in a traditional manner, e.g. using his poems to support a political argument, he (and literature in general) becomes a means to step out of an official position, instead assuming the role of a fellow man. This should in turn be understood as a claim for political legitimacy stemming from the 1800th century European reinterpretation of public relations in intimate terms.

”– Det var inte den lättaste dikten att läsa och analysera. Men jag tycker om poesi för att den är komprimerad, för att den lär en något om livet” (Ullgren 2010: 42).

Den 6 september 2010 intervjuades den dåvarande äldre- och folkhälso- ministern Maria Larsson (kd) av *Dagens Nyheter*. Detta föranleddes av hennes medverkan i *Toppolitiker läser dikt*, en specialupplaga av Sveriges Radios *Biblioteket* som sändes samma dag. Programmet stod ut som ett av de mer originella inslagen i radions bevakning av det antågande riksdagsvalet: sex framträdande namn i det politiska etablissemanget hade bjudits in för att var för sig diskutera Gunnar Ekelöfs ”En värld är varje människa”, en dikt hämtad ur samlingen *Färjesång* från 1941. I programmet medverkade förutom kristdemokraternas representant även miljöpartiets språkrör Peter Eriksson, kultur- och idrottsminister Lena Adelsohn Liljeroth (m), miljöminister Andreas Carlgren (c), folkpartiets partisekreterare Erik Ullenhag, socialdemokraternas partiordförande Mona Sahlin samt vänsterpartiets ledare Lars Ohly.

Peter Henning är doktorand i litteraturvetenskap vid Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet. E-post: peter.henning@litt.lu.se

Till det intressanta med *Toppolitiker läser dikt* hör dess något oklara genre-tillhörighet: är det en diskussion om poesi, en presentation av riksdagspartiernas kulturpolitik eller rent av en sorts personvalskampanj? I koncentrerad form aktualiseras här frågan om litteraturens och politikens inbördes relationer, och i det följande kommer jag närmare att undersöka detta förhållande såsom det yttrar sig i de medverkande politikernas agerande och i pressens reception av programmet. Studiens tillvägagångssätt är alltså att betrakta som diskursanalytiskt i meningen att mitt primärmaterial består av språkliga utsagor vilka antas eka, och i sin tur cementera, vissa föreställningar om verklighetens beskaffenhet. Dock är de omständigheter och förutsättningar som inramar radiohändelsen lika viktiga för undersökningen. Utmärkande för sändningen är att den rör sig i gränlandet mellan det informella och det representativa, och för att förstå politikernas agerande i detta sammanhang krävs därför också att situationen tolkas mot bakgrund av den politiska offentlighetens historiska utveckling.

Men låt oss nu återvända till Maria Larsson. Med anledning av *Toppolitiker läser dikt* undrar DN:s Malin Ullgren hur ”mycket Verklighetens folk” Gunnar Ekelöf egentligen är. Det vill säga: hur kan man läsa den av smakdomarna upphöjde Ekelöf och samtidigt propagera för den folkliga kulturens revansch? Den av kd varumärkesskyddade termen ”verklighetens folk” åsyftar enligt partiets hemsida de människor ”[s]om tycker det är okej med familj, att arbeta, ta semester, ha fredagsmys och titta på ’Så ska det låta’ på TV.” Att lyfta fram denna grupp är i sin tur en markering gentemot den politiska och kulturella elit som man menar har ”förbehållit sig rätten att diktera villkoren för hur människor ska leva sina liv” (Kristdemokraterna, 2009). Kärnfamiljsideal, lättsam TV-underhållning och borgerlig individualism rimmar dock på flera sätt illa med Ekelöfs intelligensaristokratiska hållning och hans status som modernistisk portalgestalt.¹ Likväl menar jag att det spänningsförhållande som Ullgren sätter fingret på har mindre att göra med ett specifikt förhållningsätt till Ekelöf än om en inställning till litteraturen i vidare mening – något som jag nu ska gå närmare in på.

I intervjun med Larsson finner vi en rad referenser till litteratur och kultur vars symboliska status och konnotationer delvis tycks kontrastera varandra. Larsson säger sig till exempel gilla både jazz och dansband, och anger vidare att hon gärna läser dikter av Tomas Tranströmer, Karin Boye och Bo Bergman. ”Just nu”, påpekar hon sedan, ”läser jag franska Anna Gavaldas *En dag till skänks*” (Ullgren, 2010: 42). Den finkulturella klangen i de övriga namnen står i bjärt kontrast till Gavaldas bästsäljar-image. Hennes bok, en småfilosofisk

1 Lika främmande ter sig förvisso Ekelöf inom ramarna för till exempel den socialdemokratiska politiken; hans kritiska inställning till folkhemmet och den påstått konformistiska välfärdsstaten är i själva verket väl dokumenterad (se t.ex. Andersson, 2004). En sammanfattande redogörelse för Ekelöfs (ambivalenta) politiska hållning med vidare referenser återfinns i Conrad Thing (2011: 131–145) samt Åström (1998: 73–79).

fransk feelgood-roman, har bara en dryg vecka tidigare blivit föremål för en syrlig anmälan av *DN*-medarbetaren Maria Schottenius (2010: 84): ”Man associerar till en ungdomsbok: ’Vi Fem på nya äventyr’ i trettioårsåldern. Eller en ungdomsfilm full av impulsivitet. Hahaha, nu drar vi. [...] Men som vanligt är den här sortens upptåg lite roligare för dem som är med än för oss som tittar på.” Att Larsson underförstått jämför författarskapen kan förstås som en markering gentemot storstadspressens snobbism i enlighet med verklighetens folk-konceptet: ”Vi [kristdemokraterna] är ute efter att kritisera kultursidor- nas analyser av världen, när de påstår att en sak ska gälla för alla” (Ullgren, 2010: 42). Larssons pluralistiska hållning handlar emellertid mindre om den kristdemokratiska kulturpolitiken än om ett mer generellt motsatsförhållande som upprättas mellan politik och litteratur; en dikotomi som också kommer till uttryck hos merparten av radioprogrammets gäster. Samma idé återfinns även i intervjun. ”Det gäller nog för många politiker att de inte är kulturkonsumenter i den utsträckning de skulle vilja, för att de inte hinner. Men jag behöver något som bryter av kanslivenskan”, understryker Larsson (Ullgren, 2010: 42). Citatet ger vid handen att politiken och litteraturen föreställs existera och verka i två autonoma samhällliga sfärer. Litteraturen – och det spelar här mindre roll om det rör sig om Anna Gavalda eller Gunnar Ekelöf – tillskrivs rollen av ett humanistiskt bränsle, en injektion av fantasi och vitalitet i den stelbenta byråkratiska vardagen. Som Larsson påtalar är också litteraturen avhängig konsumentens fria tid – något som placerar den, och definierar den utifrån dess hemhörighet i, privatlivets sfär.

Betraktat utifrån detta perspektiv står det klart att den speciella relation mellan politik och litteratur som etableras i intervjun inte främst är av partipolitiskt slag, och därmed också svårare att fixera i ideologiskt avseende. Snarare handlar det om hur det politiska livet som sådant ska definieras i förhållande till litteraturen – något som i sin tur medför att vi måste förhålla oss till litteraturens roll i politiken på ett nytt sätt. Som intervjun med Larsson exemplifierar har det blivit allt svårare att sätta likhetstecken mellan ideologiska och kulturella preferenser, och inte heller är beläsenhet längre att betrakta främst som en potentiell retorisk arsenal i det politiska spelet.² Snarare framstår litteraturen här som ett sätt att manövrera mellan en privat och en officiell roll, en mellanrumsposition som dock i sig bär på en stark politisk laddning. Om Larsson i intervjun är mån om att betona det politiska livets negativa sidor till förmån för litteraturens uppfriskande kraft så gör hon det alltjämt från en utsä- gelseposition, det vill säga *DN*:s kultursidor, som i allra högsta grad är en del av den offentliga politiska scenen. Som vi nu ska se är detta en dubbelhet som är bestämmande också för *Toppolitiker läser dikt* i stort.

2 Olof Palme utgör ett bra exempel på detta förhållande till litteraturen. Se t.ex. Berggren (2010: 277 ff.).

Det personliga samtalets scen

Toppolitiker läser dikt ingick i den breda satsning på kulturpolitisk bevakning som Sveriges radio genomförde inför 2010 års riksdagsval. Under rubriken ”kulturens roll i valdebatten” samsades radiodebatter av mer traditionellt snitt med temaprogram såsom *Partipolitiken och musiken* och *Vad skiljer högerkultur från vänsterkultur?*³ Ett underförstått mål var att sätta den marginaliserade ”kulturfrågan” på agendan, och även om detta aldrig realiserades så bidrog september månads kulturradio till att i ovanligt hög utsträckning belysa politikens och kulturens inbördes relationer.⁴

Genom sitt avslappnade tonläge upprättade dock *Toppolitiker läser dikt* ett märkbart avstånd från de uppskruvade stämningar som tenderar att prägla debatter och politikerutfrågningar. Pressens bemötande av programmet var också entydigt positivt: ”I veckan skar ett radioprogram rakt igenom den larmande valrörelsen, fick tramset i elfte timmen att lösas upp som en septemberdimma i gryningen och bjöd frid över politikerföraktet”, konstaterade Gunnar Bergdahl med lyrisk schvung (2010: 3). *Kommunalarbetarens* chefredaktör Liv Beckström instämde i en krönika: ”I går uppstod en [...] magisk stund i radion när sju politiker i maktens topp pratade personligt utifrån en dikt av Gunnar Ekelöf” (2010). *Aftonbladets* Jenny Tunedal gick i sin tur så långt som att påstå att kulturradios Marie Lundström hade lyckats göra ”den hittills finaste och mest originella valbevakningen” (2010: 5).

Som Bergdahls intervju med Lundström avslöjar spelades *Toppolitiker läser dikt* in redan under våren 2010 – det vill säga en bra bit ”innan valrörelsens malströmmar gjorde alla politikernas almanackor fulltecknade” (Bergdahl, 2010: 3). Man kan visserligen anta att färre av makthavarna hade accepterat inbjudan längre fram i valruschen, men detta understryker också att syftet med intervjuerna inte främst var att pressa gästerna på deras kulturpolitiska ståndpunkter. Istället handlade det om att möta politikerna i en miljö som tydligt skiljde sig från den gängse politiska scenen – något som även de iscensättande åtbörder vi nu ska studera pekar på.

Politikerna i programmet axlar inte några entydigt officiella roller, men vi möter dem heller inte i det privata.⁵ Oundvikligen måste gästernas yttranden

- 3 I detta sammanhang bör även radioteaterns samarbete med *Studio ett* under namnet *Public politik!* nämnas. På programseriens webbplats beskrivs det enligt följande: ”Vart och ett av våra sju riksdagspartier står bakom en kvartslång pjäs skriven av en av dem utvald dramatiker. Vilket parti som står bakom vilket manus vet inte ens skådespelarna och regissören. Var med och gissa du också!” Programserien sändes mellan den 12–19 juli samma år (Sveriges radio, 2010).
- 4 I en sammanfattande radiokrönika från den 17 september gav *Kulturnytt*s egen Märten Arndtzén följande bild: ”Redan i våras uttrycktes förhoppningar, både från vänster och höger, att kulturen skulle bli en valfråga. Blev den det? Nej. Inte som något som diskuterats i partiledardebatterna eller skrivits om på nyhetsplats. Vilket det kanske aldrig blir; det finns trots allt frågor av mer omedelbar vikt i människors liv än portföljmodellen och fri entré på Nationalmuseum” (Arndtzén, 2010).
- 5 Förhållandet relaterar till vad sociologen Joshua Meyrowitz (1985: 46–51) har diskuterat i termer av ”middle region”- eller ”side-stage view”-beteende.

förstås inom ramarna för det politiska spelet, men på samma gång äger samtalen rum i en miljö som ger upphov till helt andra associationer. Som lyssnare betraktar vi intervjusituationen ”från sidan”. Inspelningarna är rika på pappersprassel och rumsljud och vi får höra när programledaren instruerar gästerna. Själva intervjuerna tycks dessutom vara fulla av spontana, tämligen oplanerade yttranden. Vidare inramas intervjuerna av ett soundtrack – Hans Appelqvists respektive Tapes drömskt konstpopiga electronica – vars lekfulla karaktär ytterligare bidrar till att ge programmet en informell prägel. Situationen påverkas också av att intervjuerna sker i enskilda samtal med programledaren. Det är alltså inte fråga om något egentligt meningsutbyte politikerna emellan, men klippningen tillför en tematisk koherens som ger illusionen av att ett större samtal pågår. Återigen upprättas ett mellanläge – här i form av en debatt som i själva verket saknar debattens grundläggande förutsättningar.

Det är uppenbart att även dikten valts med omsorg. Språket i *Färjesång* är, för att tala med litteraturvetaren Anders Olsson (1999: 211), på en gång enkelt och slagkraftigt – dess tankelyrik både abstrakt och distinkt. Dikterna är ”filosofiska” snarare än ”politiska”. Läsaren fjärmas inte av ett svårbegripligt eller allusionstyngt språk, men ges heller inga uppenbara tolkningsmöjligheter. Hade man istället vänt sig till en av Ekelöfs många ”esoteriskt refererande dikter” (Mortensen, 2000: 165), eller för den skull hans mer uppenbart politiskt kommenterande sådana, är det möjligt att resultatet av tolkningsövningen hade blivit ett annat.

”En värld är varje människa” hör till det ekelöfska författarskapets mest kända alster, och inom forskningen har dikten berörts på flera håll. Carl Olov Sommar (1989: 255 f.) menar att den skildrar ”människans komplicerade väsen” och ”bräckliga identitet, där det undermedvetnas drömmar och drifter nätt och jämnt hålls i schack av vilja och medvetande.” Vid sidan av denna jagsyn, rotad i den freudianska psykologin, läggs den mer spekulativa tanken om att också vårt överjag ”är en undersåte, en beståndsdel i en större varelse, vars väsen vi inte fattar”. Lars Gustafsson (1976: 43 f.) har framhållit att Ekelöf i detta avseende knyter an till Hegels idé om en världsande, men framhåller samtidigt att ett inflytande från de arabiska medeltidsfilosoferna Ibn Sinas och Al-Gazalis religiösa poesi inte heller kan uteslutas. Att Ekelöf hursomhelst dristar sig att bli metafysisk sätter Gustafsson i samband med de tyska arméernas triumfatoriska erövringståg i Europa under det tidiga 1940-talet. I en tid ”när diktare, politiker och vanliga människor tycktes dra av sig sina vanliga ansikten [...] för att plötsligt visa andra och skrämmande ansikten” (Gustafsson, 1976: 43) blir det lättare att tänka sig att de – som det heter i dikten – själva är fångna ”i någon större varelse, vars jag och väsen / vi lika litet fattar som vår överman / sin överman” (Ekelöf, 1991: 168).

Som synes öppnar dikten för en rad olika tolkningsmöjligheter. Gemensamt är dock att de kretsar kring det mänskliga subjektets konstitution; en fråga vars

fundamentala karaktär gör den, om inte nödvändigtvis lätt, så tämligen självklar för läsaren att relatera till. I detta avseende är diktvalet idealiskt: de påståenden som dikten ställer om människan kräver varken filosofisk beläsenhet eller litteraturvetenskaplig kompetens för att kunna bemötas. Saknas dylika kunskaper ”räcker” det med att rannsaka det egna jaget, något som gör att det personliga tilltalet faller sig naturligt. I detta sammanhang är alltså läskompetensen inte en expertkompetens; istället är den avhängig förmågan att möta texten som en kännande, självreflekterande människa.

Politiker som läser Ekelöf

Trots att *Toppolitiker läser dikt* kunde stoltsera med några av Sveriges mest inflytelserika makthavare föranledde startfältet likväl kritiska kommentarer i pressen. ”Återigen tackade alltså statsminister Reinfeldt nej trots upprepade förfrågningar (och därefter förstås finansminister Borg), återigen visade sig utbildningsminister Björklund skamlöst utan kulturintresse (vem kan påminna sig att han någonsin har använt en kulturell koppling i sitt tjt om rottingskolan) och återigen undvek Maud Olofsson det oförutsägbara”, skriver Bergdahl (2010: 3). Frågan om de politiska blockens kulturella engagemang aktualiseras också i själva radioprogrammet. Redan tidigt i intervjuerna markerar oppositionspolitikerna en förtrogenhet med Ekelöfs dikt och med poesiläsning generellt: ”Den här har jag läst många gånger förut”, inleder Sahlin. Ohly kommenterar i sin tur: ”Jag har aldrig känt någon rädsla för lyrik, eller för att närma mig dikter, det har jag inte gjort. Om det kommer hemifrån – kanske – mera kanske för att jag faktiskt vände mig till poesin i stor utsträckning när jag var tonåring och försökte hitta svaren på de eviga frågorna”. (*Toppolitiker läser dikt*, 2010 [hädanefter TLD]). Litteraturintresset betraktas med andra ord som en självklarhet. Adelson Liljeroth har en motsatt framtoning och bekänner istället att hon inte är särskilt van vid att läsa lyrik. Programledaren Lundblad noterar dock att kulturministerns kopia av dikten innehåller en rad blåa understrykningar, och möjligen bör även detta betraktas som ett politiskt ställningstagande. Den gode interpreten är här en flitig läxläsare.

Fler exempel på hur programmets utsagor – dess ”avslöjande tonfall” (Knutsson, 2010: 12) – mer eller mindre tydligt kan sättas i relation till ”en viss ideologisk kompass” (Beckström, 2010) är möjliga att anföra. Ullenhag framhäver sin tilltro till individen och Larsson citerar aposteln Paulus; Jenny Tunedal (2010: 5) ser även de deterministiska idéer som Adelson Liljeroth framför som uttryck för en moderat politik. Ändå är det slående i vilken liten utsträckning programmets gäster låter sina partipolitiska ståndpunkter skina igenom. De pratar helt enkelt mest om sig själva! Kulturministern berör sin ungdoms klerikala drömmar, Eriksson talar om sin ”nästan syndiga” passion för golf, Carlgren

om sin homosexualitet och Sahlin om det terapeutiska värdet av att läsa Ekelöfs dikter.

Genom att på detta sätt förknippas med det privata blir diktläsningen ett sätt att oavsett partitillhörighet närma sig livet självt.⁶ I sin tur medför detta att frågan om organiseringen av det privata vis-à-vis det offentliga livet aktualiseras – något som särskilt tydligt kommer till uttryck i av radioprogrammets inledande intervju med Peter Eriksson. Eriksson beklagar sig över det faktum att han inte läser lika mycket som i sin ungdom, och detta visar sig i sin tur handla om en längtan efter det litterära språket:

En av de allra jobbigaste sakerna med det här politiklivet är ju att språket som finns där är ofta så fyrkantigt och tråkigt och hemskt så att man känner att man krymper ihop som människa. Och det tycker jag verkligen skulle kännas skönt att få mer tid att läsa bra romaner med människor som har språket, äger språket och kan förmedla det. (TLD)

Dikotomin som upprättas känner vi igen från intervjun med Maria Larsson: den politiska diskursens torftighet ställs mot poesins vederkvickande spänst. Dock kräver litteraturen tid av sin läsare, något som också Adelson Liljeroth understryker: till skillnad mot ”dagliga handlingar” vilka gärna läses ”på tvärs” kräver poesi uppmärksamhet och eftertanke (TLD). Det skönlitterära läsandet hör alltså med nödvändighet till fritidens aktiviteter.

Eriksson karaktäriserar vidare den gode författaren som en språklig förmedlare, ett uttalande som bör förstås mot bakgrund av den kritiska syn på det politiska samtalets slutna karaktär som han också framför i programmet: ”Risken med politiken och byråkratin och hela det språket som skapas i den här [politiska] världen är att det blir [...] någonting långt bortom människorna. Man pratar inte med och till människor utan man pratar ovanför dem med någonting annat.” Finns det då inget sätt låta dessa världar mötas undrar Lundblad. ”Jo”, svarar Eriksson något uppgivet, ”det har varit ett mål för mig som jag har lyckats mer eller mindre bra [med]”. Resonemanget utvecklas inte, men Lundblad kommenterar därefter själv en av svårigheterna med att förena lyrikens och politikens respektive sfärer: ”Den här dikten är ju inte så enkel, eller så lättolkad. Du måste ändå gå ut med ett budskap som folk kan förstå sig på. Det kan man ju inte med den här dikten [...] man kan inte klistra upp den som en valaffisch” (TLD).

Som Lars Ohly visar är dock problematiken inte enbart av semantiskt eller hermeneutiskt slag. Även diktens avsaknad av tydliga svar gör den svår att omsätta i den politiska tankevärlden:

Jag tänker på rasismen som ett fenomen till exempel, där vi ibland ser fattiga människor vända sig mot andra fattiga människor bara därför att man inte

6 Jfr Anders Johanssons resonemang (2010: 6 f.) om den samstämmiga föreställningen om litteraturens godhet: ”Skillnaden mellan det idealistiska och det positivistiska, mellan borgerlighet och arbetarrörelse, är inte alltid så stor som man lätt föreställer sig.”

kan vända sig mot dem som egentligen är överordnade eller mäktigare. Och där är ju den här hierarkin [d.v.s. den som kommer till uttryck i dikten] ett hinder. Hade jag velat någonting så skulle det varit att Ekelöf hade utvecklat det, att tala om hur han hade sett [på] möjligheterna att faktiskt göra uppror. För det skriver han ju om, men han tangerar det bara (TLD).

Liksom man inte kan göra valaffischer av Ekelöfs dikter gör Ohlys resonemang gällande att man heller inte fullt ut kan *tänka* politik genom poesi. Den saknar handlingsplan. Trots den märkbara frustrationen med det politiska språket och livet är det alltså gemensamt för de medverkande partirepresentanterna att de uppfattar litteraturen och politiken som två sinsemellan skilda sfärer – något som paradoxalt nog får konsekvensen att konsten berövas sin subversiva potential.

Det personliga är politiskt

Litteraturen antas tala om det mänskliga varat, men med detta följer också en avgörande begränsning: dess funktion är att liva upp och förnöja, dock inte att påverka och förändra. Litteraturens logik är således heller inte applicerbar på politikens tankevärld och vice versa. Med utgångspunkt i Jürgen Habermas' begreppsapparat skulle man kunna säga att diktläsningen av de medverkande politikerna definieras som en privat angelägenhet. Privat skall i denna mening inte i första hand förstås som någonting dolt för offentligheten, utan som en sfär betraktad som autonom i förhållande till det övriga samhällslivet. Vi kan ytterligare precisera förhållandet och säga att radioprogrammets diktläsningar associerar litteraturen med den så kallade intimsfären. I sitt klassiska verk *Borgerlig offentlighet* (1962) beskriver Habermas hur den framväxande borgarklassen i 1700-talets Europa bildar en kritisk ekonomisk-politisk motpol till den domineranta kungamakten. En förutsättning är dock att en motsvarande "psykologisk frigörelse" äger rum. Denna har "sin upprinnelse i en specifik subjektivitet" vars hemort är kärnfamiljen och dess intima umgänge (Habermas, 2003: 51, 49). Här har frågor om känslor, innerlighet och moral har sin plats, och "[i] kärnfamiljens intimsfär uppfattar sig privatpersonerna som oberoende av t o m sin ekonomiska verksamhets privatsfär. De uppfattar sig just som människor vilka kan träda i en 'rent mänsklig' förbindelse med varandra" (Habermas, 2003: 53) – inte minst med litteraturens hjälp. Habermas är dock noga med att poängtera att intimsfärens autonomi i högsta grad är illusorisk: i själva verket "står den i ett beroende till arbetets och varuutbytets sfärer – t o m föreställningen om oberoende kan förklaras ur detta intima områdes beroende av marknadens privata område" (2003: 51).

Mot bakgrund av detta resonemang blir det tydligare vad som egentligen förbinder de diktläsande politikernas utsagor – vad som gör att de, som Bergdahl (2010: 3) påpekar, hakar i varandra i en gemensam rörelse. I samtliga av fallen konstrueras en avpolitiserad utsägelseposition – en kommunikationsled

för det oförställt mänskliga. En mild schizofreni gör sig dock ofrånkomligen påmind: det talande subjekt som härigenom definieras är ju på en och samma gång en "egendomsägare med förfoganderätt över ting och personer" och "en människa bland andra, såväl 'bourgeois' som 'homme'" (Habermas, 2003: 60). Denna ambivalens, karaktäristisk för den borgerliga offentlighetens aktörer, ges dock en ytterligare knorr eftersom subjektet ifråga inte står i opposition till makten utan tvärtom är en av dess representanter. Situationen tycks alltså vara exemplarisk för den "intimisering" av politiken som Habermas anser är kännetecknande för 1900-talet: det som en gång utmärkte privatsfären låter sig nu skönjas i det offentliga livet och tvärtom. Dock måste förhållandet även betraktas mot bakgrund av samhällets krav på ett mer oförställt politiskt subjekt, och av denna anledning kan det vara belysande att se till några av de konsekvenser som den franska revolutionens brott mot monarkins tankevärld skulle bringa till stånd.

Trots att den gamla ordningen sedermera återställdes framhåller statsvetaren Erik Ringmar (1998) vissa bestående förändringar i den europeiska offentlighetens utformning efter revolutionen. Den politiska offentligheten i tiden för *l'ancien régime* kan, menar Ringmar, beskrivas i termer av sceniskhet och teatralitet: "Man's public *persona* – from the Latin for theatre mask – had very little, or nothing, to do with who he or she was in private life, off-stage. [...] It was never a question of 'expressing oneself' in public, but instead a question of creating a public self which was expressive" (Ringmar, 1998: 539). Revolutionen skulle dock ställa detta förhållande på ända. Vid sidan av demokratiska och egalitära ideal framträdde idén om ett samhälle vars medborgare levde "autentiska" liv. "The distinction between the public and the private had to be erased, and the public sphere had to become as intimate and true as the interaction taking place in a company of friends" (Ringmar, 1998: 542). Konsekvensen av denna intimisering var att det offentliga livet

became a sphere where politicians could be assessed not only on the basis of their policies, but also on the basis of their personal qualities [...]. Anyone can embrace a popular policy, but only an honest man can be trusted. In modern politics, the measure of your legitimacy is, ultimately, who you are as a person (Ringmar, 1998: 542).

Personpolitikens ökade betydelse vidgade inte bara den politiska arenan utanför hovet, utan innebar också ett misstänkliggörande av det politiska språket som sådant. Samma slags misstro återfinns vi såväl i *Toppolitiker läser dikt* som i pressens bemötande av programmet:

Jag är ingen stor anhängare av personval annat än som en möjlighet att påverka det könsstrukturella förtrycket. Men efter denna dos av Ekelöfläsning, där rösterna hakade i varandra i en gemensam rörelse, uppmanar jag ändå att kryssa just dessa politiker. De gav plötsligt ett existentiellt djup

åt en ideologivattning valrörelse med slöjor av kortsiktiga vallöften (Bergdahl, 2010: 3).

De explicit ideologiska uttrycken bemöts med skepsis – de är urvattnade, de representerar ett falskt kortsiktigt tänkande – medan det ”mänskliga”, det ”existentiella”, uppvärderas. Bergdahl blir till och med så gripen att hans kritiska inställning till personval omintetgörs.

Det är också mot denna bakgrund vi bör förstå programmets medvetna brist på djupare litterär analys. Gästerna hade lång tid på sig att förbereda sitt framträdande, och att någon av dem skulle komma till studion väl inläst i Ekelöfforskningen var alltså en möjlighet åtminstone på det teoretiska planet. Likväl var ingen ute efter att vederlägga Ekelöfs beroende av T. S. Eliots intighetskänsla, eller för den delen att damma av någon annan klassisk stridsfråga – något som säger mer om den funktion som litteraturen tillskrivs än om de medverkande politikernas litterära kompetenser. Att framträda som amatörläsare är med andra ord ett medvetet val. Diktläsningen erbjuder möjligheten att ta av sig den politiska masken men ändå bibehålla kontrollen – att framträda som en kvalificerad medmänniska snarare än som en opålitlig byråkrat. Av denna anledning får man heller inte riskera att göra litteraturen till en expertfråga.

Trots att Ekelöf själv i allra högsta grad såg litteraturen som en fråga för proffs bör det avslutningsvis påpekas att även han tillskrev konsten ett förmänskligande grundsyfte. I en kort artikel från 1933 – ett försvarstal för den samtida, svårtydda poesin – klargör han att diktens mål är ”att göra propaganda för människan.” Detta kan i sin tur ske på olika sätt – genom den ”lättfattliga tyska och ryska proletärdikten” lika väl som via den ”perfida och djupt symboliska surrealismen”. Central är dock föreställningen att ”även om dikten bara är en krydda i livets måltid är den ändå en del av själva kvintessensen”. Mer precist utgör den ”det goda och vackra som för oss fram mot en större och mer bindande allmänmänskighet än tankens och hjälper människan att ta ett steg närmare människan” (Ekelöf, 1992: 290). Underförstått är dock att denna ekelöfska humanism etableras i en sfär fundamentalt skild från den politiska verklighetens repressiva livsvillkor. En återkommande tankefigur, såväl i brev och anteckningar som i dikter, är landsflykten från Sverige med dess outhärdliga ”socialbürokrati” och ”folkhemska” välfärdsideologi. I ett diktutkast från slutet av 1940-talet heter det till exempel:

Jag avskyr detta land – nu säger någon:
Flytta då härifrån: javäl ge mig pension
att göra det
Min gärning har dock varit att berika er språkskatt
mer än ni betalt mig för i hela mitt liv.
(Cit. efter Åström, 1998: 75)

I likhet med statsmännens försök att bryta sig loss från det politiska livet präglas Ekelöfs ambitioner i denna riktning av en viss tvetydighet – något som inte

minst det ovanstående citatet antyder. Något definitivt utbrytningsförsök skulle heller inte komma till stånd i realiteten; dock förblev själva gesten en nödvändig del av hans livshållning. Åström (1992) anför en rad exempel på detta, och bland de mest talande återfinns följande intervjuutdrag från 1960: ”Jag vill emigrera, har försökt var femte år. Nu hoppas vi kunna slå oss ner i Provence. Grekland ligger för långt borta. Jag står inte ut med att var morgon slå upp min DN och läsa om politikernas käbbel” (cit. efter Åström, 1992:77).

Med Marie Bergmans berömda slagdänga kan man undra om det överhuvudtaget är möjligt att komma undan politiken. Vad som däremot står klart är att förhållandet mellan politik och litteratur i sig utgör ett avgörande spänningsfält inom båda dessa världar; om det så gäller konstens oberoende eller nödvändigheten att framträda som ett oförmedlat ”jag” i den offentliga debatten.

Sammanfattande reflektioner

I *Toppolitiker läser dikt* blir handlingen att läsa och tolka Ekelöf inte främst en kamp om att införliva ”En värld är varje människa” i en specifik ideologisk kontext; om något så approprieras dikten i syfte att framhäva den egna personen. Detta bör förstås som ett uttryck för den genomgående dikotomisering av litteraturen och politiken som äger rum i programmet – något som vi utifrån Habermas’ teorier kan associera med idén om intimsfärens autonomi i förhållande till det övriga samhällslivet. Litteraturen föreställs vara skild från den politiska tankevärlden, och dess komplexitet och mångtydighet gör den – som till exempel Lars Ohly understryker ifråga om Ekelöf – svår att omsätta i handling. Flera av de medverkande framhåller också skönlitteraturen som en nödvändig kreativ motpol till det byråkratiskt genomsyrade språk som präglar den politiska vardagen.

Att på detta vis upprätta ett avstånd gentemot den yrkessfär som samtliga ingår i måste i sammanhanget betraktas som en medveten markering. Istället för att använda sig av litteraturen i syfte att framhäva partiernas profilfrågor bildar den utgångspunkten för en rad avideologiserande talhandlingar. Förhållandet griper tillbaka på den personpolitiska vändningen i den europeiska offentligheten som kom till stånd i den franska revolutionens efterdyningar. Politisk legitimitet blev en fråga om personliga kvaliteter samtidigt som det politiska språket misstänkliggjordes. Av denna anledning blev det också allt viktigare för politikern att fjärma sig från den traditionella ämbetsmannatollen. Det är också detta syfte litteraturen tjänar i *Toppolitiker läser dikt*. Genom att definieras utifrån sin hemhörighet i det privata blir den ett medel för att träda ut i den politiska offentlighetens centrum i en dubbel roll: både som representant för statsmakten och som en medkännande medmänniska.

Referenser

- Andersson, David, 2004. *Poeten och sophelikoptern. Gunnar Ekelöf, folkhemmet och-vetenskapen*. Stockholm: Atlantis.
- Arndtzén, Mårten, 2010. "Blev kulturen en valfråga?", *Sveriges Radio*, 17/9, tillgänglig på <<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=4019195>>, citerad 16/1 2012.
- Beckström, Liv, 2010. "Politiker borde läsa mer poesi!", *Kommunalarbetaren*, 8/9, tillgänglig på <<http://www.ka.se/index.cfm?c=93933>>, citerad 17/1 2012.
- Bergdahl, Gunnar, 2010. "Poesins intåg i valrörelsen", *Landskrona Posten (Helsingborgs Dagblad)*, 11/9, s. 3.
- Berggren, Henrik, 2010. *Underbara dagar framför oss. En biografi över Olof Palme*, Stockholm: Norstedts.
- Conrad Thing, Ashley Neal, 2011. " 'Du kommer att få ett stort sällskap' Gunnar Ekelöfs paradokale humanisme", i Bibi Jonsson, Magnus Nilsson et al. (red.), *Från Nexø till Alakoski. Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Skrifter utg. vid Språk- och Litteraturcentrum i Lund, Literaturvetenskap, 29, s. 131–145. Lund: Absalon.
- Ekelöf, Gunnar, 1991. "En värld är varje människa", i Reidar Ekner (red.), *Skrifter*, Bd. 1. Stockholm: Bonniers.
- Ekelöf, Gunnar, 1992. "Diktens medel och mål", i Reidar Ekner (red.), *Skrifter*, Bd. 7. Stockholm: Bonniers.
- Gustafsson, Lars, 1976. *Strandhugg i svensk poesi. Femton diktanalyser*, FIB:s Lyrikklubbs bibliotek, 194. Stockholm: FIB:s lyrikklubb/Tidens.
- Habermas, Jürgen, 2003 [1962]. *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*, 4:e översedda uppl., övers. Joachim Retzlaff. Lund: Arkiv.
- Johansson, Anders, 2009. *Göra ont: litterär metafysik*, Glänta Hardcore, 3. Göteborg: Glänta.
- Kristdemokraterna, 2009. "Frågor och svar verklighetens folk", 12/10, tillgänglig på <<http://www.kristdemokraterna.se/artiklar/Verklighetensfolkfragorochsvar.aspx>>, citerad 19/1 2012.
- Knutsson, Ulrika, 2010. "Osminkat i Hofors", *Fokus*, 1–7, s. 12.
- Meyrowitz, Joshua, 1985. *No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behaviour*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Mortensen, Anders, 2000. *Tradition och originalitet hos Gunnar Ekelöf*, diss. Lund. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Olsson, Anders, 1999. "Gunnar Ekelöf", i Delblanc, Sven, Göransson, Sverker & Lönnroth, Lars (red.), *Den svenska litteraturen*, Bd. 3, s. 207–219. Stockholm: Bonniers.
- Ringmar, Erik, 1998. "Nationalism: the idiocy of intimacy", *British Journal of Sociology*, 4, s. 534–549.
- Ullgren, Malin, 2010. "Tre frågor till Maria Larsson (KD)", *Dagens Nyheter*, 6/9, s. 42.
- Schottenius, Maria, 2010. "Charmig bagatell", *Dagens Nyheter*, 28/8, s. 84.
- Sveriges Radio, 2010. "Public politik", tillgänglig på <<http://sverigesradio.se/sida/grupp-sida.aspx?programid=1637&grupp=11852>>, citerad 16/1 2012.
- Sommar, Carl Olov, 1989. *Gunnar Ekelöf. En biografi*. Stockholm: Bonniers.
- Toppolitiker läser dikt [TLD]*, 2010. Sveriges Radio, 6/9.
- Tunedal, Jenny, 2010. "Dikterna lyfter fram toppolitiker i radion", *Aftonbladet*, 5/9, s. 5.
- Åström, Paul, 1992. *Gunnar Ekelöf och antiken*. Jonsered: Paul Åströms förlag.